

ност његовог дела, али и присуство живе књижевнонаучне мисли кадре да Петровићеву литературу сагледа полиперспективно, прецизирајући место које Растку припада у српској књижевности и култури. Овај зборник је уједно, како у уводној речи напомиње уредник Јован Делић, апел да се пишчева заоставштина, легат Надежде и Растка Петровића, учини приступачнијом барем научним радницима, позив да се пишчеви рукописи дигитализују, а његова драгоцен преписка ваљано приреди и објави. Не треба пренебрегнути ни чињеницу да је зборник публикован у оквиру најаве великог јубилеја „Два века Матице српске”. Та чињеница евоцира одељак из Петровићевог кратког романа *Људи товоре*, у којем приповедни субјект занесено посматра рад пчела и констатује: „Тако бих волео једном да стварам, скупљајући оно што је најбоље у богатствима око мене, да прерадим то затим у једну јединствену хомогеност.” Овај исказ аутопоетичке вредности блиставо изражава и идеју водиљу установе која зборник издаје – мисао о стварању заснованом на прикупљању највреднијег у српској култури, које потом, пропуштено кроз стваралачку личност појединца, стреми ка аутентичном, целовитом и дуготрајном.

Др Виолеџа Р. МИТРОВИЋ

Библиотека Матице српске, Нови Сад

viomitrovic@gmail.com

СТАРА ИМПРИМАТУРА

Паја Јовановић, *Мемоари сликара. Први гео*, Академска књига, Нови Сад 2025

Хлебинске кошнице су почетком XX века постале прва дечачка „хартџа” Ивана Генералића, који би комадима угља узимао да по њима шара и изводи прве облике животиња. Слично њему, Паул Кле у аутобиографском тексту говори о свом раном – безмало превербалном – осећању лепог, које је било у њему присутно већ у другој или трећој години живота.¹ Најзад, Паја Јовановић у *Мемоарима сликара* пише о првом облику сопственог „логоса” као својеврсном сликарском „пред-опредељењу”, са којим је срастао „још пре него што сам научио читати и писати” (26). Такав облик изражавања – матерњи, превасходни, првобитни – спаја, као заједничко својство, аутопоетичке реминисценције три

¹ Иван Генералић је о својим стваралачким почецима и сликарском раду говорио у разговору са Иваном Хетрихом у емисији *Срдечно ваши*, која је 1984. године снимљена у Примоштену. Паул Кле рана сећања из детињства бележи у дневницима (*The Diaries of Paul Klee 1898–1918*, University of California Press 1968, 3–12).

„разнородна” сликара: уочавамо како у том својству постоји – нарочито у мемоарском тексту Паје Јовановића – нешто свечано и „мнемосабирајуће”, што читаоцу указује на рана знања, додељена, унутар дела, „раном” мемоарском јунаку. Арнолд Хаузер, на пример, у *Социјалној историји уметности и књижевности*, обележја дечјих цртежа одређује као „рационалистичка”, „теоретски синтетична” – такви цртежи „не изостављају ништа што сматрају да треба знати о предмету”.² Ако угљем нацртани облик животиње сугерише одређена знања цртача о, рецимо, неговању стоке у домаћинству и *антиципира* или *наовештава* даље сликарско опредељење за приказивање домаће, сеоске свакодневице,³ онда својеврсни *народни ејос*⁴ представља мемоарску датост или природу раног, „предстваралачког” знања Паје Јовановића (или аутобиографског двојника Пере О’Радована), које такође учествује у конституисању „каснијег” мемоарског јунака-ствараоца.

У једном од три поговора објављена уз мемоарске записе Паје Јовановића, „Паја ‘Das Kind’ или (ауто)портрет уметника у младости” Горане Раичевић, на интересантан начин се полемише са наводом Дејана Медаковића, „који је тврдио да књишки утицаји нису били пресудни у Пајином сликарству” (280). У том контексту, на једном месту у књизи о српским сликарима XVIII и XIX века Медаковић успоставља дистинкцију у оквиру које спрам каснијих „сликарско-етнографских” путовања Паје Јовановића по Балкану – спроведених, између осталог, према савету професора Леополда Карла Милера – поставља *мањкаве* „Јовановићеве романтичарске књишке инспирације,”⁵ видљиве на студентској композицији за слику *Посијанак народне ђесме*. Међутим, од неке врсте „апологетски” интонираног пасажа-увертуре – а на рачун мемоарске предрасуде Томаса Валиса о балканском (српском) „дивљаштву”, о томе како снажан „израз уметничког духа показују Срби у епосу, у својим народним песмама” (10) и како „нешто од Хомерове божанствене величине дише у њима” (10) – преко описа „величанственог иконостаса са прекрасном резбаријом” (27), приповедања из детињства о одушевљењу младог учитеља Бакића народним песмама и епским јунацима попут Бановић Страхиње или Бошка Југовића (37–39), читања о афричким авантурама и поређења Оскара Баумана са средњовековним витезом (51),

² Арнолд Хаузер, *Социјална историја уметности и књижевности* (I том), Култура, Београд 1966, 4.

³ Видети текст Грге Гамулина на енглеском језику „The Tender Dialogue of Ivan Generalić”, који је штампан као предговор књизи *Генералић*, Југословенска књига, Београд 1986.

⁴ Рекло би се да мемоарски текст Паје Јовановића донекле дозвољава разумевање концепта *народног ејоса* као колективног стања духа и наратива који, као својеврсни темељ, обликује културолошко расположење и вредносну осу народа.

⁵ Дејан Медаковић, *Српски сликари XVIII и XIX века*, Просвета, Београд 1994, 249.

размишљања о хајдучији, Фрађаволу, генералу Грасалковићу (78), „корифејства”, *Анабазиса*, рецитована Хомера у „Ваза гимназијуму” (94), прелиставања Шекспирових драма у Доблинговој кући (98), упућивања на културу „стarih Јелина” од стране професора Кристијана Грипенкерла (102) и читања Хомера, Херодота, Ксенофонта, Платона (110), занесености *Хомером* Леконта де Нија (107), до размишљања о „свету херојских борби” *Илијаде* током повратка кући са академије возом, у очевом ћутљивом друштву (192) и сликарског заноса над песмом „Орловић Павле” и „големи туге, што је ова дивна песма изазива” (228), уочљиво је како приклоњеност Паје Јовановића (*народном*) *ејосу* у извесном смислу претходи – барем у оквирима мемоарског текста – његовом стваралачком луку. Тако *књишка инспирација* (макар, заиста, само то и била) представља својеврсни обликотворни механизам представљања сликарског пута у мемоарском тексту Паје Јовановића; ту има, такође – као када је у питању споменути сликар Паул Кле – препознавања елемената стваралачке свечаности у музици: студент Паја Јовановић жели, на пример, да његова сликарска идеја понесе део „туге што Бетовен постиже својом музиком” (228).

Ако *народни ејос*, као знаковито обележје мемоарске прозе Паје Јовановића, у неку руку „претеже” над другим приповедним токовима у његовим *Мемоарима сликара* (рецимо, над приповедањем о раном школовању и тадашњим предметима, сусретању са литературом, одлажењем на Вршачки брег, док ослушкује „јутарњу молитву свих животиња” (197), животом у дому очевог пријатеља Доблинга у Бечу), онда то може послужити као могуће објашњење конституисања Пере О’Радована, мемоарског литерарног двојника Паје Јовановића: његово мемоарско присуство Владимир Петровић у поговору „Судбина рукописа Паје Јовановића” (269–275) одређује као елемент „романсиране аутобиографије” и као својеврсну „литерарну маску”. Међутим, рекло би се да мемоарско „претезање” *народној ејоса* такође делом може потпасти под одређење романсиране аутобиографије, будући да, као *стваралачко* обележје-уверење, представља вредносну основу из које приповедач ретроспективно обликује „јунака-предствараоца” – аутобиографски субјект пре његовог образовног конституисања као уметника. Надаље се остатак мемоарског текста на то природно надовезује, па се стиче утисак да се различити мемоарски приповедни токови својим тежиштем ослањају на образац народног или античког епоса, као на својеврсно обавезно приповедно пристаниште. Стога, на том трагу, *Мемоари сликара* подсећају помало и на „пословно интонирани”, службене аутобиографске текстове, али са ведрим приступом,⁶ који не подразумева осећај дужности.

⁶ У прошлом делу *Мемоара сликара* аутор овако бележи своју намеру: „[...] да уперим очи у прошлост и да покушам да испишем неколико скица са оне лепе стазе којом сам некад дошао и, шарајући тако, да осетим бар рефлекс оних ведрих часова што сам их некад доживео” (7).

У том смислу уочљиво је како је у духу „бревијарне робинзонаде”, читајући о подвизима Оскара Баумана у *Аванџурама у црној Африци*, млади банатски ђак Пера О’Радован – јунак *Мемоара сликара* – замишљао како тече „Nil blanc et rosé” (53), клонио се таме Конга, пустоловио по Тимбуктуу и Дахомеју. Ума „осетљивог као мекан восак” (98), бора-већи у Доблинговом дому у Бечу, посматра слике Густава Дореа у *Божанственој комедији* и с усхићењем читаве ноћи чита трагедију *Мајбей*. Ступањем на бечку Академију, путовањем у Пухберг ам Шнеберг или одласком у мистериозну „Калипсину” (208) пећину, у тексту се развијају питорескни и унеколико путописни пасажии. Стога постаје јасно зашто се у поговору „Судбина рукописа Паје Јовановића” сугерише да су *Мемоари сликара*, чије су странице елаборација пута „од полудивљака до уметника” заправо својеврсни „bildungsroman” (269); наиме, заједно са каснијим сликарским одласцима у Црну Гору, у мемоарима с усхићењем планираним, готово сва путовања у оквиру мемоарског текста функционису као покретачки механизам за образовање индивидуалне сликарске поетике. Стваралачки мемоарски јунак-путник Пера О’Радован више се радује месту на које путује него што жали за оним које за собом оставља. Тако на позив Томаса Валиса да пође са њим у Лондон, при завршетку мемоара, Пера кличе: „А ја сав занет, са срећним узбуђењем викнух: ‘Дакако. Да, и ја хоћу да се залетим у бели свет’” (263).

Како је објашњено у тексту „Судбина рукописа Паје Јовановића”, први део сликаревих мемоарских записа, у тридесет седам поглавља, објављен је тек 2025. године. Претходно је, још 1954. године, рукопис предат Матици српској, али је одлуком тадашње управе штампање одбијено. Од тада се он налази у Српској академији наука и уметности, у заоставштини Милутина Миланковића, који је био један од првих читалаца мемоарске прозе Паје Јовановића и који је о њој похвално мислио и писао (271–272). Више од пола века је рукопис мемоара Паје Јовановића, члана Српског ученог друштва, касније и Српске краљевске академије и Српске академије наука (видети трећи поговор – „’Мемоари’ Паје Јовановића и Српска академија наука и уметности” Јелене Межински Миловановић), био слабо познат широј читалачкој публици. Објављивање *Мемоара сликара* јесте својеврсно „враћање дуга” драгоценом српском ствараоцу и његовом народу, па се надамо да ће се о овој књизи говорити и да ће њено публикување код читалаштва побудити свест о њеној документарној и литерарној вредности.

Мсп Симонида С. ЛОНЧАР
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске академске студије
simonida.loncar26@gmail.com